

Uniwersytet Warszawski
Wydział Nauk Ekonomicznych

Kinga Traczyk

Katarzyna Zawistowska

Przymusowe ubezpieczenia

Praca zaliczeniowa
przygotowana w ramach
konwersatorium z Mikroekonomii III
pod kierunkiem dra Michała Krawczyka.

Warszawa, styczeń 2016

Streszczenie

Praca dotyczy analizy obowiązkowości ubezpieczeń na przykładzie przymusowych składek na rzecz ZUS-u oraz obowiązkowego ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej (OC) przez posiadaczy pojazdów mechanicznych. Całość składa się ze wstępu, trzech rozdziałów i krótkiego podsumowania. We wstępie opisane są zjawiska ekonomiczne występujące na rynku ubezpieczeń. Pierwszy rozdział to krótkie wprowadzenie do tematu. W rozdziale drugim pokrótce opisane jest funkcjonowanie systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce, ich rodzaje, wysokość składek itp. oraz ukazana jest analiza przestanków obowiązku opłacania składek do ZUS-u. Rozdział trzeci opisuje ogólne zasady dotyczące ubezpieczeń OC komunikacyjnych w naszym kraju oraz odpowiada na pytanie dlaczego są one obowiązkowe. W pracy nakreślone jest powiązanie obligatoryjności ubezpieczeń z konkretnymi modelami ekonomicznymi. W podsumowaniu wskazane są najważniejsze aspekty pracy oraz wyciągnięte wnioski.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	4
<i>(oprac. Kinga Traczyk)</i>	
ROZDZIAŁ I. Wprowadzenie do tematyki pracy	5
<i>(oprac. Kinga Traczyk)</i>	
ROZDZIAŁ II. Obowiązkowe składki na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych	5
<i>(oprac. Kinga Traczyk)</i>	
2.1 Funkcjonowanie systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce	5
2.2. Przyczyny istnienia obowiązkowych składek do ZUS-u	6
ROZDZIAŁ III. Obowiązkowe ubezpieczenia – OC komunikacyjne	7
<i>(oprac. Katarzyna Zawistowska)</i>	
3.1. Ogólne zasady ubezpieczenia OC pojazdu mechanicznego.....	7
3.2. Obowiązkowość ubezpieczenia OC - dlaczego funkcjonuje?.....	8
ZAKOŃCZENIE	9
<i>(oprac. Katarzyna Zawistowska)</i>	
BIBLIOGRAFIA	10

WSTĘP

Ubezpieczenia towarzyszą nam w wielu dziedzinach życia. Najogólniej można podzielić je na dwie grupy: gospodarcze (zarówno majątkowe, jak i osobowe) oraz społeczne (czyli inaczej socjalne). Majątkowe dotyczą mienia oraz odpowiedzialności cywilnej, osobowe powiązane są z zabezpieczeniem potrzeb finansowych będących konsekwencjami wydarzeń takich jak, np. nieszczęśliwy wypadek, śmierć, natomiast społeczne są związane z zapewnianiem różnorodnych świadczeń pracownikom oraz ich rodzinom.

Innym, bardziej interesującym nas rozróżnieniem ofert ubezpieczeniowych jest ich podział pod kątem przymusowości opłacania składek. Wyróżniamy ubezpieczenia dobrowolne, które zakładają dowolność wyboru przez konsumenta rodzaju oraz zakresu tego ubezpieczenia, a także obowiązkowe, których zasady udzielania i wysokości składek są regulowane prawnie (Pałczyńska-Mortka i Żmigrodzki 2002).

Celem niniejszej pracy będzie przybliżenie zasad funkcjonowania ubezpieczeń reprezentowanych przez drugą z wyżej wymienionych grup – obowiązkowych, a także odpowiedzenie na pytanie: jakie przyczyny leżą u podstaw ustanowienia owych ubezpieczeń przymusowymi. Mamy zamiar przyjrzeć się zjawiskom ekonomicznym, takim jak negatywna selekcja, asymetria informacji, pokusa nadużycia, czy też sygnaling oraz zbadać ich powiązanie z wprowadzeniem ustawowego obowiązku poszczególnych ubezpieczeń.

Przewidywanym wynikiem naszej pracy jest uznanie występowania negatywnej selekcji na rynku ubezpieczeń za główną przyczynę ustanowienia części z nich obowiązkowymi. Przecież nie bez powodu państwo ingeruje tak głęboko w decyzje finansowe swoich obywateli.

W pierwszym rozdziale naszej pracy zajmiemy się wytłumaczeniem kluczowych pojęć, a w drugim - sztandarowym przykładem ubezpieczenia społecznego, jakim jest opłacana na rzecz prawie każdego pracującego składka do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Kolejnym etapem niniejszej pracy będzie analogiczna prezentacja ubezpieczenia z grupy gospodarczych. Reprezentantem tego gatunku będzie ubezpieczenie od odpowiedzialności cywilnej wśród posiadaczy pojazdów mechanicznych, zwane powszechnie OC komunikacyjnym. Ostatnią częścią będzie podsumowanie naszych badań oraz prezentacja wniosków z nich płynących.

ROZDZIAŁ I

Wprowadzenie do tematyki pracy

Za niezbędne uważamy wyjaśnienie poszczególnych zjawisk ekonomicznych. Istota wspomnianej już wcześniej negatywnej selekcji, która jest ściśle związana z przedmiotem naszych badań, sprowadza się do zjawiska wypierania z rynku dóbr wysokiej jakości przez dobra niskiej jakości. W odniesieniu do rynku ubezpieczeń oznacza to, że klienci cechujący się mniejszym ryzykiem ubezpieczeniowym niż przeciętne nie będą mieli motywacji do ubezpieczania się, a to pokazuje nam, że polisy będą wykupywane głównie przez osoby o wyższym ryzyku. To z kolei pociąga za sobą wzrost cen ubezpieczeń. W efekcie okazuje się, że rynek staje się nieefektywny.

Następnym zagrożeniem występującym w sektorze ubezpieczeń zdaje się być pokusa nadużycia (moral hazard). Spotyka się ją, gdy konsument nie ma motywacji do dbania o ubezpieczane dobro. Tak więc ubezpieczyciele powinni szukać metody zachęcenia klientów do zmiany takiego postępowania, np. za sprawą ustalania odpowiedniej wysokości składek.

Nie bez znaczenia pozostaje tzw. negatywna selekcja. Wynika ona z zatajania przez jedną ze stron dokonujących danej transakcji części informacji, które mają wpływ, m.in. na poziom ryzyka ubezpieczeniowego, a więc również na cenę sprzedawanej polisy (oznacza to, że ubezpieczyciel może nie być w stanie ocenić, w której grupie ryzyka znajduje się konkretny klient) (Varian 2002).

ROZDZIAŁ II

Obowiązkowe składki na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych

Pierwszym badanym przez nas obszarem jest rynek ubezpieczeń społecznych. Najpierw chcemy krótko przedstawić mechanizmy jego funkcjonowania w naszym kraju. Następnie rozważamy to, z czego wynikają zastosowane przez ustawodawców rozwiązania prawne i jaki to ma związek z opisanymi wyżej problematycznymi zjawiskami ekonomicznymi.

2.1. Funkcjonowanie systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce

Głównym podmiotem realizującym przepisy o ubezpieczeniach społecznych jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS). Wśród tych ubezpieczeń wyróżniamy: emerytalne, rentowe, chorobowe oraz wypadkowe (Pałczyńska-Mortka i Żmigrodzki 2002). Wysokość

składki na każde z nich wynosi odpowiednio: 19,52%, 8%, 2,45% oraz od 0,40% do 3,60%¹ podstawy wynagrodzenia danego pracownika². Opłacanie tego ubezpieczenia ma nam zapewnić dostęp do publicznej służby zdrowia (ewentualnie do renty lub świadczeń związanych z wypadkami), a w przyszłości ma być gwarancją otrzymania emerytury (zależnej m.in. od sumy wysokości składek odprowadzanych przez całą karierę zawodową).

2.2. Przyczyny istnienia obowiązkowych składek do ZUS-u.

Główną przyczyną powstania obowiązujących nas obecnie norm prawnych wydaje się być chęć poprawienia sytuacji najuboższych oraz średniozamożnych obywateli Polski. Jak zostało już zauważone (Pałczyńska-Mortka i Żmigrodzki 2002) badania pokazują, że dzięki ubezpieczeniu najwięcej skorzystać mogą właśnie oni. Niezależnie od tego, do jakiej grupy ryzyka należałyby te osoby, zyskują one możliwość ubezpieczenia się, a wysokość ich składki jest zależna proporcjonalnie od ich dochodów. Wprawdzie nie zapewnia im to wysokiej emerytury w przyszłości (ze względu na niski nominalny poziom składek), ale gwarantuje wszelkie świadczenia medyczne, które są często niezbędne do przeżycia.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż ubezpieczenia zdrowotne różnią się od tych na życie tym, że te pierwsze zazwyczaj niosą za sobą ochronę zdrowia i życia, natomiast te drugie sprowadzają się do wypłaty odszkodowań związanych z ich utratą. To z kolei prowadzi do wniosku, że zasadnym wydaje się jedynie ustanowienie obowiązku opłacenia ubezpieczenia społecznego, natomiast inne ubezpieczenia (również powiązane ze zdrowiem) powinny być dobrowolne.

Przechodząc do zagadnienia asymetrii informacji oraz wynikającej z niej negatywnej selekcji, można by zastanowić się, co jest optymalne społecznie - to, żeby wysokość składki na ubezpieczenie społeczne danej osoby była adekwatna do tego, jakie ryzyko przyszłych kosztów niesie za sobą jej ubezpieczenie czy to, aby jak najwięcej obywateli miało możliwość ubezpieczenia się i uzyskania dostępu do podstawowych świadczeń. Jednak, niezależnie od odpowiedzi na powyższe pytanie, niemożność precyzyjnego podzielenia obywateli na konkretne grupy ryzyka oraz mechanizm powstawania selekcji negatywnej (opisany w pierwszym rozdziale) uniemożliwiłyby osiągnięcie któregośkolwiek z powyższych celów, jeśliby nie zastosować przymusu ubezpieczenia. Obowiązujące w Polsce rozwiązania wydają

¹ Poziom składki na ubezpieczenie wypadkowe ulega wahaniom w obrębie podanego przedziału. Jest on zależny m.in. od ryzyka jakie niesie za sobą wykonywanie danego zawodu.

² Źródła wysokości składek: <http://www.zus.pl/seminariaprognozy/default.asp?p=1&id=35>.

się więc opierać na zasadzie solidarności społecznej, a także być zasadne z ekonomicznego punktu widzenia.

Jednakże rzeczą, o której nie sposób byłoby nie wspomnieć, jest pokusa nadużycia. W przypadku ubezpieczeń społecznych a konkretniej zdrowotnych negatywną konsekwencją uczynienia ich obowiązkowymi może być zmniejszenie motywacji wśród części obywateli do dbania o swoje zdrowie. Polegałoby to na tym, że ludzie mając świadomość skorzystania w każdej chwili z opieki medycznej (bez żadnych dodatkowych kosztów), nie zastanawialiby się nad konsekwencjami finansowymi swoich negatywnych decyzji w kwestii żywienia, podejmowaniu wysiłku fizycznego itp.

ROZDZIAŁ III

Obowiązkowe ubezpieczenia – OC komunikacyjne

W tym rozdziale zajmiemy się rynkiem ubezpieczeń gospodarczych, skupiając się na ubezpieczeniu posiadaczy pojazdów od Odpowiedzialności Cywilnej. W pierwszym podrozdziale pokrótce opiszemy ogólne zasady ubezpieczenia OC funkcjonujące w Polsce. W następnej części postaramy się wyjaśnić z czego wynikają ustalenia prawne, które nakładają na obywateli obowiązek zakupu wyżej wymienionego ubezpieczenia oraz jak można to powiązać ze zjawiskami ekonomicznymi opisanymi w rozdziale pierwszym (patrz str.5).

3.1. Ogólne zasady ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych

Ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych według polskiego prawa jest obowiązkowe (Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych, Rozdział 2 Art. 23: „Posiadacz pojazdu mechanicznego jest obowiązany zawrzeć umowę obowiązkowego ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem posiadanego przez niego pojazdu.”) i w przypadku wyrządzonej przez posiadacza środka lokomocji szkody komunikacyjnej zwalnia ono właściciela z odpowiedzialności finansowej, którą przejmuje ubezpieczyciel. Wysokość składek OC zależy od oceny ryzyka i jest ustalana tylko i wyłącznie przez zakład ubezpieczeń. W razie wypadku to on jest zobowiązany do wypłacenia odszkodowania (poza pewnymi wyjątkami). W razie kontroli przez policję brak ubezpieczenia OC skutkuje odebraniem dowodu rejestracyjnego pojazdu, odholowaniem np. samochodu w odpowiednie

miejsce oraz karami, które są nakładane i egzekwowane przez Ubezpieczeniowy Fundusz Gwarancyjny. Wysokość kar wynosi od 400zł do 4000zł w zależności od rodzaju pojazdu oraz tak zwanej „przerwy w ubezpieczeniu”.

3.2. Obowiązkowość ubezpieczenia OC - dlaczego funkcjonuje?

W trakcie procesu zawierania umowy ubezpieczenia OC oczywiste jest to, że ubezpieczony ma większą wiedzę na temat swojego ryzyka niż ubezpieczyciel, którego zadaniem jest ustalenie odpowiedniej wysokości składki. Mamy w tym momencie do czynienia z asymetrią informacji, ponieważ dwie strony zawierające umowę nie mają jednakowych źródeł danych, nie są one dostępne w jednakowy sposób.

Przebieg oceny ryzyka jest bardzo kosztowny, więc ubezpieczalnie nie są w stanie ustalić precyzyjnie wysokości składki dla każdego klienta, w związku z tym określa się jednakową opłatę dla wszystkich z danej grupy ryzyka (którą wyznacza się na podstawie np. wieku, daty wydania prawa jazdy itp.) za pomocą danych statystycznych dotyczących historii szkodowej. Prowadzi to do sytuacji, w której relatywnie droższe jest ubezpieczenie dla osób o teoretycznie „dobrym” ryzyku (nazwijmy te osoby grupą A) a tańsze dla ludzi o tzw. „złym” ryzyku (grupa B), u których prawdopodobieństwo wystąpienia szkody jest większe niż średnia danej grupy ryzyka. W tej sytuacji ubezpieczenie wydaje się na tyle drogie, że grupa A jest w stanie zmniejszyć liczbę kupowanych polis a nawet całkowicie zaprzestać ubezpieczania się. Z kolei grupa B może chcieć wykorzystać sytuację i zakupić ubezpieczenie. Przypuszczalnie skutkiem tego mogłaby być zwiększona liczba szkód, co prowadziłoby do zwiększenia średniej szkodowości w danym segmencie a następnie do podniesienia wysokości składki. W takiej sytuacji ubezpieczenia stają się na tyle drogie, że klienci z grupy A całkowicie zaprzestają kupowania polis, a zakłady ubezpieczeń posiadają wyłącznie nabywców z grupy B. Mamy do czynienia z asymetrią informacji a następnie z selekcją negatywną.

Cały opisany przez nas łańcuch prowadzi do ograniczenia rynku z polisami tylko dla osób z grupy B a w najgorszym przypadku do rezygnacji ubezpieczycieli z oferowania polis poszczególnym klientom i stopniowego zanikania tego obszaru gospodarki.

Właśnie z powodu negatywnych skutków opisanych powyżej zjawisk ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych są obowiązkowe. Jest to najbardziej skrajny sposób walki z prawdopodobnymi spekulacjami nabywców danego ubezpieczenia.

Warto też wspomnieć o negatywnym skutku obligatoryjności ubezpieczenia OC, czyli o pokusie nadużycia. Teoretycznie gdy właściciel np. samochodu jest zabezpieczony dzięki wykupieniu polisy, staje się mniej uważny na drodze, jeździ mniej odpowiedzialnie i bardziej ryzykownie, a odpowiedzialność za ewentualne szkody poniesie wyłącznie zakład ubezpieczeń. Jednak w walce z tzw. moral hazard i z redukcją jego skutków stosuje się odpowiednie metody, np. system zniżek i zwyżek za szkody (tzw. system Bonus-Malus) lub reasekurację.

ZAKOŃCZENIE

Celem pracy była odpowiedź na pytanie dlaczego niektóre ubezpieczenia są prawnie wymagane przez polskich ustawodawców oraz jaki ma to związek z występowaniem zjawisk ekonomicznych, takich jak asymetria informacji, negatywna selekcja, czy też pokusa nadużycia.

Podsumowując, obowiązkowość ubezpieczeń różnych rodzajów jest społecznie i ekonomicznie uzasadniona. Ustawodawstwo zakładające przymusowość niektórych zabezpieczeń pozwala na zniwelowanie negatywnych skutków oddziaływania asymetrii informacji i wynikającej z niej negatywnej selekcji oraz prowadzi do poprawienia ogólnej sytuacji społecznej w rozumieniu Pareta. Należy jednak zaznaczyć, iż obligatoryjność niektórych ubezpieczeń prowadzi również do niekorzystnych procesów, np. pokusy nadużycia, które pojawiają się w obydwu opisywanych przez nas obszarach ubezpieczeń.

Ze względu na złożoność procesów, jakie zachodzą na rynkach ubezpieczeniowych oraz wynikających z tego trudności w zmierzeniu skali opisanych zjawisk nie było możliwe znalezienie ani przytoczenie przez nas konkretnych danych obrazujących to, o jakich liczbach osób, które dzięki temu obowiązkowi się ubezpieczyły, mówimy oraz jakie koszty i zyski z tego wynikają.

BIBLIOGRAFIA

- Daszewski Aleksander, 2015. *Kto i jak ustala taryfy składek za ubezpieczenie OC posiadaczy pojazdów mechanicznych? Czy są w tym zakresie regulacje prawne?.* Rzecznik Finansowy. Dostępne na: <http://rf.gov.pl/> [Dostęp: 13.01.2016].
- Kryłowicz, T. 2000. *Selekcja negatywna* [Online]. Gazeta Ubezpieczeniowa. Dostępne na: http://www.gu.com.pl/index.php?option=com_content&id=16428&Itemid=148 [Dostęp: 9 stycznia 2016].
- Pałczyńska-Mortka, K., Żmigrodzki, M. 2002. „Instytucjonalne i prawne uwarunkowania polityki ubezpieczeniowej w III Rzeczypospolitej Polskiej,..” *Zeszyty Naukowe WSEI seria: ADMINISTRACJA*, 2(1/2012), S. 155-178.
- Rogowski Stanisław, 2008 r. *Ubezpieczenia komunikacyjne*. Poltex.
- Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych.
- Varian, H. 2002. *Mikroekonomia. Kurs średni – ujęcie nowoczesne*. Warszawa: PWN.